

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

Fjærde Bog.

Runenavnenes Oprindelse.

Kapitel I.

I anden Bog og i tredje Bogs Kapitel III har jeg, som jeg tror, godtgjort, at Runenavnene først har været brugte af Goterne og fra dem er komne paa den ene Side til Nordboerne, paa den anden Side til vestgermanske Folk. Jeg skal nu søge at paavise, naar Runenavnene først er blevne dannede hos Goterne, hvor Goterne færdedes dengang, da Runenavnene hos dem blev opfundne, og under hvilke Paavirkninger disse Navne blev dannede af Goterne. Ogsaa herom giver Runenavnene selv os, som jeg tror, flere værdifulde Oplysninger.

De germanske Runenavne er dannede efter et ganske andet Princip end de latinske Bogstavnavne. Disse sidste bestaar for Vokalernes Vedkommende kun af den Lyd, som Bogstaven udtrykker. Ved Konsonanterne bestaar de latinske Bogstavnavne af den Lyd, som vedkommende Tegn udtrykker, i Forbindelse med en Vokal. Denne sidste er her taget med, forat Navnet kan udtales.

Derimod søger Runenavnene, ligesom Bogstavnavnene hos Semiterne, Grækerne og Slaverne, ikke blot og bart at gjengive de Lyd, som Bogstaverne betegner, men de er virkelige Ord, som begynder med den Lyd, som Bogstaven udtrykker, hvis Lyden overhoved kan forekomme i Fremlyd (eller som, hvis vedkommende Lyd ikke kan forekomme i Fremlyden, indeholder denne Lyd efter Fremlyden). Og de er i Regelen Ord, der har været brugte som Ord (enten hos samme Folk eller et andet Folk) i en forskjellig Mening, før de blev Bogstavnavne.

Den Omstændighed, at Runenavnene saaledes efter sin Eiendommelighed er aldeles uensartede med de latinske Bogstavnavne og derimod ensartede med Bogstavnavnene hos flere Folk, som har boet i Sydøst for Germanerne og i Øst for

Italien, taler imod, at Runeskriften ene og alene skulde stamme fra den latinske Skrift. Dette fremhæves ogsaa af Gundermann og O. v. Friesen S. 15 ff.

De germanske Runenavne er heller ikke ensartede med de græske Bogstavnavne. De græske Bogstavnavne, som er Laanord fra de fönikiske Bogstavnavne, har fra først af i Græsk ingen anden Betydning havt end den at være Bogstavnavne; saaledes f. Eks. *γάμμα*. Derimod er ethvert germansk Runenavn et Ord, som i germansk Sprog har eller har havt en Ordbetydning uafhængig af den at være Runenavn. F. Eks. got. *giba* har ikke alene været Navn paa Runen for *g*, men ogsaa et gotisk Ord, som havde Betydningen »Gave«. De gotiske Runenavne er altsaa forsaavidt ensartede med de fönikiske Bogstavnavne, thi ogsaa ethvert af disse har havt en Ordbetydning, som er uafhængig af Anvendelsen som Bogstavnavn¹).

Den Uoverensstemmelse, som saaledes ogsaa finder Sted mellem Runenavnene paa den ene Side og de græske Bogstavnavne paa den anden, tyder paa, at der ved Runernes Dannelse eller første Optagelse hos Germanerne har gjort sig gjældende ogsaa andre Indflydelser end de, som kan føres tilbage til den latinske og græske Skrift.

Dette er et Forhold, paa hvilket jeg i det følgende udførlig skal gaa ind.

Naar vi uden at undersøge Runenavnenes Oprindelse betragter alle gotiske Runenavne samtidig med Hensyn til deres sproglige, ikke til Runerne knyttede Ordbetydning, saa ser vi, at de betegner Mennesket selv, samt forskellige Væsener, Gjenstande og Forhold, som for Menneskets Opfatning og for dets Stilling i Verden er af de mest fremtrædende og nærliggende.

Efter sin Ordbetydning lader Runenavnene sig naturlig inddele i flere Grupper, hver bestaaende af flere Runenavne²).

Mennesket selv er betegnet ved *manna*. Navne paa de af Goterne mest dyrkede Guder og paa en af deres Stammeheroer er **ansus*, **Tius*, **Ingws*.

Af Betegnelser for Naturforhold og Naturgjenstande er indbyrdes beslægtede **jēr* »Aar«, **dags* »Dag«, **sōjil* »Sol«. Paa den anden Side **lagus* »Vand«, *īs* »Is«, **hagal* »Hagl«.

En egen Gruppe af Runenavne dannes af Trænavne: *bercna*, som ialfald staar i Forbindelse med »Birk«, **ius* »Taksus«, **jorns(?)* »Torn«.

En anden liden Gruppe bestaar af Dyrenavne: **ūrus* »Urokse«, **ilx* »Elg«, **ehws* »Hest«.

Til denne Gruppe kan ogsaa regnes **fehu* »Fæ«. Til dette slutter sig da naturlig **winja* »Græsgang«. Men **fehu* betyder ogsaa »Gods« og horer forsaavidt sammen med **ōpal* »arvet Jordeiendom«, **giba* »Gave«, **raida* »Vogn« eller »Ridning« (som ogsaa har Tilknytning til **ehws* »Hest«) og med det før nævnte *manna*

1) Ligheden mellem Runenavnene og de semitiske Bogstavnavne med Hensyn til Ordbetydning viser sig tildels endog i Enkeltheder. Sammenlign saaledes Runenavnene **fehu* »Fæ« og **ūrus* »Urokse« med fönik. *'āleph* »Okse«; Runenavnet **lagus* »Vand« med fönik. *mēm* »Vand«. Jeg tror dog ikke, at der her i det enkelte er historisk Sammenhæng.

2) Men intet beviser efter mit Skjøn Rigtigheden af den af R. v. Liliencron (Allgem. Monatschrift 1852 S. 191) og v. Grienberger (Arkiv XIV S. 110 f.) antydede Opfatning, at man i Runerækken fra først af skulde have stillet umiddelbart ved Siden af hinanden Runenavne af Hensyn til deres indbyrdes Betydningsforhold.

»Menneske«. Fra de nys omtalte Runenavne, som har Hensyn til Menneskets Virksomhed, føres vi til **perþra*, sandsynlig Navn paa en lystig Dans.

Temmelig alene staar **naups* »Tvang, tungt Tryk«. Men hvis man herved har tænkt paa Trællens Forhold, slutter det sig naturlig til **fehu* og danner Mod-sætning til **þal* og **giba*.

Endelig er **kauns* »Byld« en blandt Runenavnene enestaaende Betegnelse for en menneskelig Ulempe.

Til Slutning vil jeg fremhæve, at den Forbindelse, som saaledes finder Sted mellem Runenavnene med Hensyn til disses Ordbetydninger, efter min Tanke er fremkommen ved Idéassociationer, som nærmest kan kaldes poetiske, og ikke er grundet paa et fast, i alle Enkeltheder gennemtænkt System. I det følgende skal dette nærmere blive belyst.

Det er hidtil ikke blevet opklaret, hvorledes de germanske Runenavne er blevne til; efter hvilket Princip de er dannede; hvorvidt de, ialfald tildels, har havt noget fremmed Forbillede eller ikke.

I ældre Tid har af flere Forskere (f. Eks. Brynjulfsen, Pericul. Runolog. § 36, P. A. Munch, Nord. Runeskrift S. 5 og J. Grimm, Geschichte der deutschen Sprache² S. 110 f.) den Mening været udtalt, at en Runes Navn skulde betegne det, som Runetegnet fremstillede. Saaledes skulde f. Eks. (den kortere Rækkes Tegn) *Y m* (hvilket er en yngre Forandring af *ᚱ*) fremstille et Menneske og derfor skulde man have givet Runen Navnet *maðr* »Menneske«.

Det kunde være rimeligt, at man, paa Grund af de semitiske Bogstavnavnes Eiendommelighed, i sin Tid tænkte sig en saadan Oprindelse af Runenavnene. Men denne Opfatning kan ikke paa nogen rimelig Maade gennemføres for Runenavnene i det hele. Opfatningen maa siges nu at være forældet, og den trænger ikke her til nogen Gjendrivelse. Imod denne Opfatning har ogsaa Wimmer (S. 142 f.) meget bestemt udtalt sig, idet han som Udtryk for sin egen Stilling til Spørgsmaalet om Runenavnenes Oprindelse tilføier: »Ich verlasse diese müßigen phantasien mit dem geständnis, dass ich mich nicht im stande sehe, den grund für den namen jedes einzelnen runenzeichens anzugeben, und ich glaube, dass diese frage immer als ein rätsel vor uns stehen wird, wenn nicht einmal im laufe der zeit ein unvorhergesehener glücksfall uns den schlüssel zu ihrer lösung geben sollte.«

Snarere end at antage Runenavnene for Benævnelser af Gjenstande, som Runetegnene skulde fremstille, kunde man tro, at de gotiske Runenavne var frit og uafhængig dannede af Goterne og at Goterne uden nogensomhelst Forbilleder hos fremmede Folk havde givet Runerne Navne, som betegnede Mennesket, Guder, samt de Gjenstande og Forhold, der laa Mennesket nærmest og var for det af størst Betydning, for derved at gjøre den Skrift, som bestod af Tegn med disse Navne, mere skikket til at udtrykke det, som man følte størst Trang til at udtrykke¹).

¹) Jfr. Rieger (Zeitschrift f. deutsche Philologie VI (1875) S. 337 f.): »... die erfingung der namen, glaube ich, empfahl oder gebot sich von selbst unter einem volke, das allen gedächtnisstoff in poetischer form aufzubewahren gewohnt war... Die bedeutung eines jeden [zeichens] besass

Man har fra lignende Synspunkter af gjort forskjellige Forsøg paa at forklare Runenavnene som tilblevne i urgermansk Tid.

R. v. Liliencron (Allgem. Monatsschrift 1852 S. 189—191) synes at forestille sig, at baade Runetegnene og Runenavnene ikke fra først af er dannede til Brug som Skrift, men, førend Germanerne kom i Forbindelse med de sydlandske Kulturfolk, dannede til Brug som mystiske Trylletegn, hvis Navne i Trylleformularer kunde anvendes i Lighed med de oldislandske *kenningar*. I lignende Retning skriver R. Meyer (Sievers Beitr. XXI S. 163 f.): »Die runennamen, über deren rein germanischen ursprung kein zweifel herrscht und deren gemeingermanischer charakter durch die übereinstimmung der gotischen, altenglischen und nordischen benennungen (Wimmer s. 140) völlig sichergestellt ist — diese runennamen deuten mit grösster bestimmtheit auf eine ursprüngliche verwendung der runen zur bezeichnung bestimmter begriffe¹).« Losch (Germania XXXIV S. 403) mener ligeledes, at Navnene er givne de enkelte Runer med Hensyn til disses Brug ved *divinationes* og *incantationes*.

R. v. Liliencrons Opfatning er for Runetegnenes Vedkommende forlængst modbevist. At ogsaa v. Liliencrons og R. Meyers Opfatning af Runenavnene er uholdbar, skal jeg i det følgende søge at godtgjøre.